

ÖNKÉNTESÉG ÉS KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS A SZÉKELYFÖLDI TÉRSÉGBEN

Absztrakt

Tanulmányunkban 27 székelyföldi, rurális elitel készített interjú alapján az önkéntesség vidékfejlesztési szerepének fontosságát hangsúlyozzuk. A téma aktualitását jelzi, hogy a vidékfejlesztési szakirodalomban végbemenő szemléletváltás következtében előtérbe kerülnek a kisebb területi egységek egyedi értékei, endogén stratégiái. Mindez értelem-szerűen tereli a figyelmet a közösségfejlesztési stratégiákra, amelynek egyik fontos eleme az önkéntes munka mint a társadalmi részvétel kiemelt formája. Elemzésünkben elsősorban arra keressük a választ, hogy a rurális elitek körében milyen sajátosságokkal rendelkeznek azok a szereplők, akik tevékenységük révén serkentik a közösségi aktivitást és ösztönzik az önkéntes munkát. Az interjúszövegeket az önkéntesség szakirodalmára alapozva három kiemelt szempont szerint elemeztük: az önkéntes jellemvonások, önkéntes tevékenységtípusok, és önkéntes motivációk azonosítása.

Abstract

Volunteering and rural development in Szeklerland

In our study we emphasize the importance of volunteering in rural development, based on 27 interviews with rural elites in Szeklerland. The actuality of the topic is indicated by the new paradigm for rural development, and the growing importance of unique values and endogenous strategies of smaller territorial units. This brings attention to community development strategies and voluntary work as a major form of social participation. In our analysis, we primarily want to identify the characteristics of actors among rural elites who, through their activities stimulate community activity and encourage volunteering. Based on the literature of volunteering, the interviews were analyzed by three key aspects: the identification of voluntary characteristics, voluntary activity types, and voluntary motivations.

Bevezető

Székelyföld Románián belül egy elkülönülő, sajátos történelmi, társadalmi, kulturális és gazdasági háttérrel rendelkező térség. Bár eltérő formában és mértékben, de a globalizációs folyamatok más európai uniós térségekhez hasonlóan erre a térségre is nagy hatással vannak.

Az EU-s fejlesztési irányvonalakban, a fejlesztési szakpolitikák megfogalmazásában például az infrastruktúra, a gazdaság, vagy az IT-szektor fejlesztése mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a humán erőforrás- és a közösségfejlesztés, ami a térségek történelmi, társadalmi és kulturális háttérére terelik a figyelmet. Például az Európai Unió a 2011. évet az Európai Önkéntesség Évének nevezte, amellyel célja az önkéntes munka fontosságának és népszerűsítésének növelése volt. Erre egy konkrét programot is kidolgoztak, az Európai Önkéntes Szolgálatot, amelynek keretében anyagilag támogatták azokat a fiatalokat, akik valamilyen önkéntes feladatot vállaltak európai uniós közösségekben. Ez a program az európai állampolgár kialakulásához is hozzá kíván járulni.

A székelyföldi térségben az önkéntesség mint tudatos tevékenység kevésbé elterjedt, azonban EU-s hatásokra egyre nagyobb figyelem terelődik rá és a fejlesztésekkel foglalkozó helyi szakemberek is kezdik felismerni az ebben rejlő lehetőségeket. A társadalom sajátos működése miatt egyre nagyobb hangsúlyt kap a helyi közösségekben végzett önkéntes szolgálat, amely által a helyi közösség tagjai önkéntes feladatokat vállalnak saját közösségük fejlődése, jóléte érdekében. A jelenség egyediségét többek között az adja, hogy ezek az egyének nem mindig vannak tudatában annak, hogy ők egy önkéntes tevékenységet végeznek, illetve annak, hogy ezáltal a helyi közösségfejlesztés szerves részét képezik. Tanulmányunkban éppen ezért az önkéntesség vidékfejlesztési szerepének fontosságára szeretnénk felhívni a figyelmet, arra, hogy az önkéntesség serkentése a vidékfejlesztési akciók részeként hogyan tud hozzájárulni egy helyi közösség fejlődéséhez. A vidékfejlesztés szempontjából közelítve meg az önkéntesség kérdését, egy érdekes jelenséget figyelhetünk meg. Általánosságban az önkéntesség a társadalomnak olyan jelensége, amely során a magas

társadalmi státusszal rendelkezők csoportja adományokkal (ruha, étel, pénz, stb.) segíti a hátrányos helyzetűek csoportját. De ha kicsit közelebről is megvizsgáljuk ezt a jelenséget, azt láthatjuk, hogy az önkéntesség által az egyének képesek olyan tevékenységek lebonyolítására is, amelyek a közösség javát szolgálják, és amelyekért nem kapnak pénzbeli juttatást. A vidékfejlesztés olvasatában ez azt jelenti, hogy az egyének nyilvánosan részt vesznek/vállalnak a helyi társadalom életében. A vidékfejlesztési szakirodalom ezt tágabb értelemben társadalmi részvételnek nevezi.

Bár az általunk vizsgált térségben, Székelyföldön nem elterjedt a világosan beazonosítható, rögzített és nyomon követhető önkéntes tevékenység, a rurális elit körében a hagyományos szereplők mellett (pap, tanár, polgármester) napjainkban egy új szereplőcsoport jelent meg és játszik domináns szerepet a közösségszervezésben: a pályázatok megírásához és lebonyolításához is értő civil szervezetek vezetői, munkatársai, aktív tagjai, vagyis a közösségszervezők. Ezek a szereplők tevékenységük révén nagymértékben kapcsolódnak az önkéntesség működtetéséhez és szervezéséhez, illetve serkentik a társadalmi részvételt. A székelyföldi térségben vidékfejlesztési szempontból ezek az egyének jelentős endogén erőforrást képviselnek és termelnek.

Társadalmi részvétel

Tanulmányunk e részében a társadalmi részvétel fogalmát illusztráljuk. A fogalom bemutatásához és értelmezéséhez Lowe et al. *Participation in Rural Development: A Review of European Experience* című művét használjuk.

A vidékfejlesztési szakirodalomban végbement paradigmaváltást követően felértékelődött a vidék endogén szempontból való fejlesztése. Az 1990-as évektől kezdődően a vidékfejlesztési szakemberek arra a felismerésre jutottak, hogy az addigi fejlesztési politikák, vagyis a kívülről érkező támogatásokon alapuló fejlesztési programok nem csökkentik a vidéki szegénységet. Ennek okaként azt jelölték meg, hogy a vidékfejlesztési folyamatokba nem vonták be az érintett célcsoportot, vagyis a helyi lakosságot (Lowe et al. 1998).

Az endogén modell kidolgozói arra hívják fel a figyelmet, hogy a vidéki közösségek, ismerve saját természeti és humán erőforrásaikat, hatékonyabban tudják azokat mozgósítani és felhasználni a közösség javára. Más szóval a vidék saját irányítása alá kell ren-

delje az öt megcélzó fejlesztéseket az előzőleg azonosított erőforrások helyi hasznosításával és a közösség tagjainak bevonásával. Ennek értelmében a fejlődésnek belülről kell elindulnia és eredményeket hoznia, mert az elmaradott térségek csak így tudják behozni a lemaradásokat és ezáltal bekapcsolódni a globális gazdasági folyamatokba. Az endogén vidékfejlesztés azonban abban az esetben is sikeresnek minősül, ha a vidék önerőből eléri az önfenntartás állapotát, de valamilyen okból kifolyólag még sem kapcsolódik be a világi gazdaságba (Lowe et al. 1998).

Az alulról építkező fejlesztési paradigma azt hangsúlyozza, hogy a vidék fejlesztése nemcsak az infrastruktúra, a gazdaság vagy a környezet változtatását jelenti, hanem a helyi társadalom, közösség változtatását is. A helyi közösség fejlesztése pedig úgy érhető el, ha azt bevonjuk a vidék fejlesztési folyamataiba, amelyet társadalmi részvételnek nevezünk. A gazdasági fejlesztési folyamatokkal párhuzamosan beindulnak a közösségfejlesztési folyamatok is, amelyek során a helyiekben kialakulnak azok a képességek, készségek és attitűdök, amelyekkel hatékonyan és céltudatosan tudják használni és fenntartani a meglévő helyi fejlesztés termékeit, illetve újabb fejlesztéseket kezdeményezni (Lowe et al. 1998).

A szakirodalom a társadalmi részvétel két típusát különbözteti meg: (1) A helyi lakosság képességeinek és készségeinek gyarapítása annak érdekében, hogy saját maguk fejlesszék környezetüket. (2) Lehetőséget adni a helyi társadalomnak arra, hogy bekapcsolódjon a helyi fejlesztési folyamatokba (Lowe et al. 1998:20).

Arnstein (1969) szerint a társadalmi részvételnek nyolc lépése van:

1-2. *Manipuláció és terápia (manipulation and therapy)*: Ezen a szinten még nem beszélhetünk társadalmi részvételről, csak annak helyettesítéséről. Lényege, hogy a helyiek ne vegyenek részt a fejlesztési programok tervezésében és kivitelezésében, de a helyi vezetőség lehetőséget ad a tanulásra.

3. *Informálás (informing)*: Az első lényeges lépés a tényleges részvétel irányában, azonban az információ áramlása egyirányú és nincs lehetőség visszajelzésre.

4. *Konzultáció (consultation)*: A vezetőség közvélemény-kutatásokat végez, közgyűléseket tart a különböző fejlesztésekről, hogy a helyiek is halljanak és véleményeket mondjanak, de a helyiek részéről nincs lehetőség a tényleges beavatkozásra.

5. *Kiengesztelés (placation)*: A vezető bizottságba a helyi méltóságokból tagokat választanak, akik tanácsokat adhatnak a fejlesztési tervekhez, de nincs

jugok arra, hogy döntsenek a fejlesztések megvalósításáról.

6. *Partnerség (partnership)*: Az érdekviszonyok megoszlanak a helyi lakosok és a vezetők között, a tervezési és döntési folyamatban közös a felelősség.

7. *Képviselt hatalom (delegated power)*: A vezető bizottságban a helyi polgárok többségi tagsággal, és hatalommal rendelkeznek a döntéshozásban.

8. *Polgári felügyelet (citizen control)*: A polgárok teljes hatalmat gyakorolnak a tervezésben, szakpolitikai kérdésekben, és a megvalósításban. Már nincs közvetítő a polgárok és az erőforrások között.

Lowe és társai (1998) szerint a valóságban a fejlesztési folyamatokba nem tud bekapcsolódni a közösség összes tagja, de bekapcsolódnak olyan helyi aktorok (például önkéntes szervezetek, önkéntesek, közösségszervezők), amelyek képviselik a közösség érdekeit. A társadalmi részvétel aktorai a székelyföldi társadalomban a következők: (önkéntes) civil szervezetek, közbirtokosságok, kalákák, mezőgazdasági és egyéb jellegű társulások, közösségszervezők, egyének.

Önkéntesség és civil társadalom

Az önkéntesség egy komplex társadalmi jelenséggé vált, amelynek meghatározása társadalmi, történelmi, politikai, vallási és kulturális tényezőktől függően többféle lehet (Voicu – Voicu 2009; Szigeti 2003). Az önkéntességet kutatók között is változnak az önkéntesség-definíciók attól függően, hogy a kutató épp az önkéntes tevékenység mely jellemzőjét hangsúlyozza kutatása során (Voicu – Voicu 2009). A tanulmány témája szempontjából három megközelítést emelünk ki. Az egyik definíció szerint az önkéntesség anyagi juttatás nélküli tevékenység, amelyet mások számára vagy a környezet számára végeznek. Az önkéntes idejét, fizikai vagy intellektuális energiáját, vagy pénzét adja mások számára, amely cserébe erkölcsi elégtételt, mások elismerését kapja (Juknevičius – Savicka 2003). De az önkéntesség többet jelent annál, hogy valaki ad az idejéből mások számára vagy egy ügy megvalósítása érdekében: az önkéntesség egy kulturális és gazdasági jelenség, amely a társadalom szervezői mechanizmusának a részét képezi, befolyásolva a társadalmi felelősségvállalást, és megmutatva az állampolgároktól elvárt elkötelezettség és részvétel szintjét (Anheier – Salamon 2001). Ochman és Jordan (1997) értelmezése szerint az önkéntes munka jó módszer arra, hogy az állampolgárok maguk is

becapcsolódjanak a közéletbe, illetve hozzájáruljanak az életükben bekövetkező változásokhoz (Ochman – Jordan 1997).

A fenti megközelítések is mutatják, hogy az önkéntesség egy komplex társadalmi jelenség, amely a társadalom több területére és vetületére is hatással tud lenni, mint az egyének, a közösségek életére, a gazdaságra, vagy a környezetre. Mindez a modernizációs folyamatok következménye.

Fényes és Kiss (2011) az önkéntesség következő fontosabb jellemvonásait emeli ki egyik tanulmányában: (1) Nincs anyagi ellenszolgáltatása, de anyagilag lehet támogatni az önkénteseket foglalkoztató civil szervezeteket, illetve megtéríteni az önkéntes számára a munkájához szükséges költségeket (pl. étkezés, utazás, munkaeszközök). (2) Mások számára végzett munka, általában segítő céllal vagy egy ügy érdekében, de nem számít önkéntes munkának a hobbi gyakorlása, a sportolás, az amatőr jellegű tevékenység, illetve ha családtagoknak vagy szomszédoknak segítünk. (3) Az egyén önként, szabad elhatározásból és akaratból végzi, nem kötelező jelleggel. A kényszerből végzett önkéntes munka (pl. az államszocializmusban a hazafias munka) nem számít önkéntességnek. (4) A motivációja lehet belső (szubjektív, értékorientált) és külső (instrumentális) indíttatású. Napjainkban az önkéntes munka nemcsak egyirányú, hanem a kölcsönös (nem feltétlenül anyagi) előnyökön és hasznokon alapszik (Fényes – Kiss 2011).

A szakirodalom továbbá megkülönbözteti az önkéntesség különböző funkcióit: gazdasági, társadalmi-közösségi, politikai és szociálpszichológiai funkciók. Tanulmányunk szempontjából a társadalmi-közösségi funkciót emeljük ki, amely abban nyilvánul meg, hogy az önkéntességnek hatása van a társadalmi inklúzióra és exklúzióra, közösség- és csoportképző hatása van, hozzásegíti az egyént a társadalmi tőkeképződéshez, illetve növeli a társadalmi érzékenységet és felelősségvállalást (Fényes – Pusztai 2012).

Napjainkban az önkéntes tevékenységeket a legtöbb esetben formális intézményes keret egészíti ki, de ez nem jár feltétlenül együtt azzal, hogy az egyén szervezeti tagsággal is rendelkezzen annál a szervezetnél, ahol önkénteskedik. A szervezetek elsődleges célja úgy tűnik az, hogy megfelelő infrastruktúrát biztosítsanak az önkéntesség számára (Wollebak – Selle 2003). A formális civil szervezetek léte tehát ez által serkenti az önkéntességet (Salamon – Sokolowski 2003). A szervezet számára pedig azért hasznos önkénteseket foglalkoztatni, mert az ön-

kéntesek olyan feladatokat végeznek el, amelyek nem képezik a fizetett munkakörök részét; hitelesebbé teszik a szervezetet a közösségben; verbálisan információkat adnak át a szervezetről a közösség tagjai számára; hozzájárulnak az adománygyűjtéshez és erősítik a civil önszerveződő tevékenységeket (Ochman – Jordan 1997).

A modernizációs folyamatok hatására mára nemcsak az önkéntesség jellege, szerepe, funkciói és jelentősége változott meg, hanem a motivációs bázisa is. Mivel mára az önkéntesség mozgatórugói a civil szervezetek lettek, lecsökkent az informális csoportok önkéntesség működtetésében betöltött szerepe, amelyek nagymértékben hozzájárultak az önkéntes motivációk átalakulásához. Kialakult az új típusú önkéntesség, amelynek motivációi a tudatos szakmai tapasztalat és tudás-gyarapítás, különböző kalandok és érdekes lehetőségek kipróbálása, rövidtávú önkéntes munka végzése, kapcsolatháló építése és új barátok szerzése. Ez a típusú önkéntesség a fiatalokat jellemzi és többnyire a nyugati társadalmakban jelenlévő trend (Fényes 2015). Romániában vagy más poszt-szocialista országban az új típusú önkéntesség mellett még mindig jelen van a régi típusú önkéntesség is. A régi típusú önkéntességet folytató egyéneket a másokon és a közösségen való segítség motiválja, fontos számukra a vallás, a hit és a szolidaritás gyakorlása, a hosszú távú önkéntesség és elkötelezettség, a szervezeti- vagy csoporttagság (Fényes 2015).

Önkéntesség szerepe a közösségfejlesztésben

A Nemzeti Foglalkoztatási Standard (National Occupational Standards) meghatározásában a közösségfejlesztés egy olyan hosszútávú folyamat, amelynek célja az egyenlőtlenségek csökkentése a társadalmi igazságosság, társadalmi egyenlőtlenség és társadalmi befogadás területén. Az önkéntesek pedig úgy járulnak a közösségfejlesztéshez, hogy idejüket és energiájukat adják a közösségük, a környezetük és mások javára, ezért cserében viszont nem várnak el anyagi juttatást. Az önkéntesek ugyanakkor kiváló eszközei lehetnek a közösségfejlesztés céljainak megvalósításához, mert legfőképpen ők rendelkeznek azokkal az értékekkel, amelyek nélkül nem valósulhat meg a közösségfejlesztés.¹

1 <http://www.volunteernow.co.uk/fs/doc/publications/community-development-and-volunteering-briefing-paper1.pdf>

Dumitru Sandu (2005) szerint a közösségfejlesztés olyan változásokat eredményez a közösséggért, a közösségnek és a közösségben, amelyek gyakorlati tapasztalatokon alapulnak.

Az önkéntesek bevonásával általában valamilyen specifikus projektet, programot valósítanak meg, amely szintén azt sugallja, hogy mennyire fontos a társadalmi részvétel a helyi közösségekben, különös tekintettel a rurális térségekre. A projektek növekedő száma pedig azt jelzi előre, hogy egyre nagyobb mértékben van szükség az önkéntességen alapuló társadalmi részvételre (Andronic 2010).

Az önkéntesség azáltal tölt be fontos szerepet a társasági/közösségi életben, hogy összegyűjti az embereket, és lehetővé teszi, hogy olyan emberek kerüljenek kapcsolatba egymással, akik más esetben nem találkoznának. Ezáltal tud erősödni a társadalom szerkezete, mert az önkéntesség segít áthidalni társadalmi-gazdasági szakadékokat (Wu 2011).

Wu (2011) szerint az önkéntesség négyféle hatást tud gyakorolni a társadalomra:

1. *Társas kapcsolatokat erősít:* Azáltal, hogy az önkéntesség hidat képez a társadalom különböző részei/csoportjai között, szinergia-együttműködéseket tesz lehetővé: közösségi partnerségek kialakítása, hálózatok működtetése, pártfoglaltság és támogatás létrehozása, stb. Az önkéntes szervezetek együttműködnek például helyi önkormányzatokkal és közösségekkel annak érdekében, hogy közösen fejlessék és működtessék az olyan közszolgáltatásokat, mint oktatás, környezetvédelem, energiaszolgáltatás, stb.

2. *Erős, biztonságos és összetartó közösséget épít:* Az önkéntesség kulcsszerepet tölt be a stabil közösség kialakulásában: hozzájárul ahhoz, hogy a hátrányos helyzetű közösségek kapcsolatot teremtsenek a helyi önkormányzattal és vállalkozásokkal felzárkóztatásuk érdekében. Növeli az állampolgárok közötti bizalmat, illetve hozzájárul a szolidaritás és reciprocitás kialakulásához. Az önkéntes programokban résztvevő helyiek szert téve helyismereti tudásra és érzékenységre, képessé válnak sikeres közösségi programok megvalósítására, képesek lesznek a helyi közösség szükségleteit azonosítani, és válaszolni azokra, illetve jobban fognak kötődni a helyi közösséghez. Az egyéneknek az önkéntesség által megerősödött kapcsolatuk a helyi közösséggel, ezért képesek értékelni a szomszédi együttműködéseket is.

3. *Civil szerepvállalást ösztönöz:* Az önkéntesség a civil szerepvállalás egyik formája, amely által az egyének hasznosan hozzá tudnak járulni a saját közösségük jólétéhez. Az önkéntesség továbbá ösztönözi az egyéneket arra, hogy jobban bekapcsolódjanak

a közösségi életbe, és akár a helyi önkormányzattal közösen együttműködve tegyenek a helyi közösségért. Az önkéntesség továbbá növeli a demokratikus közösség kialakulását és működését is, ahol helye van a toleranciának, az optimizmusnak, a reménynek és bizalomnak.

4. *Közjavakat és szolgáltatásokat nyújt:* Az önkéntesség ki tudja tölteni azokat a szolgáltatási réseket, amelyeket sem a piac, sem az állam nem képes, hiszen vannak olyan közszolgáltatások (egészségügy, oktatás, szociális szolgáltatások, stb.), amelyek nem mindenki számára érhetőek el, legtöbbször anyagi okok miatt. Ezeket az egyéneket szolgálja ki az önkéntesség. Ugyanakkor az önkéntesség olyan szolgáltatásokat (környezetvédelem, energiatakarékosság, háztartási hulladékgyűjtés, stb.) is képes nyújtani, amelyekkel hozzájárul a fenntartható fejlődéshez (pl. hulladékgyűjtés, az emberek környezettudatosságra nevelése).

Mint, ahogy az eddigiekből is kiderült, az önkéntesség nagymértékben előre tudja mozdítani a közösségfejlesztést megcélzó programok és projektek sikeres implementálását. Azt viszont fontos megjegyezni, hogy ennek érdekében meg kell határozni a fejlesztési folyamatban az önkéntesség pontos helyét: például lehetőséget adni már a tervezési fázisban a helyieknek arra, hogy részt vegyenek a szükségletek azonosításában, és azokban a döntéshozatali folyamatokban, amelyek közösségük életszínvonalát hivatottak javítani. Ha sikerült azonosítani az önkéntesség helyét a közösségfejlesztés folyamataiban, vagyis a helyieket megfelelőképpen vonták be a fejlesztésekbe, akkor azok hatékonyan tudnak együttműködni azokkal a fizetett szakemberekkel, akiket megbíztak a fejlesztések kidolgozásával és megvalósításával. A helyi fejlesztésekben nagyon fontos szerepet töltenek be a kívülről érkező szakemberek is, mert ők birtokolják azt a szakmai tudást, amely a fejlesztések alappillért képezik, ugyanakkor a helyiek is, mert ők birtokolják a helyi tudást, amely feltölti tartalommal a fejlesztést. Egy közösségfejlesztési folyamat tehát úgy lehet a leghatékonyabb és sikeresebb, ha a kívülről érkező fizetett szakemberek és a helyi önkéntesek együtt dolgoznak a közösségért, kiegészítve egymás tudását és eddigi tapasztalatait.²

Az önkéntes munka által elérhetőek azok a hatások, amelyeket a társadalmi részvétel paradigmája is előre vetít: az önkéntesség által az egyének részt

vesznek a helyi közösség életében részt vállalva a közfeladatokból, amely által olyan tudásra tesznek szert, hogy saját kezdeményezésből indítanak el további fejlesztéseket, hozzájárulva ezáltal a helyi közösségükben bekövetkező társadalmi változásokhoz. Amellett, hogy a helyiek szert tesznek erre a tudásra az önkéntesség által, javul a helyi közösség jóléte: javul az egészségi állapot, új munkahelyek teremődnek, csökken a bűnözés. Az önkéntesség pozitív hatással van a közösség fejlődésére, mert növeli a társas kapcsolatok számát, amely által a helyiek kapcsolatba kerülnek egymással és a közösséggel. Ez által olyan kötelék jön létre közöttük, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy egy demokratikus, egészséges és önmagát fenntartani képes közösség alakuljon ki.³

Az önkéntességnek nemcsak kollektív jellegű pozitív hatásai vannak, hanem a közösségfejlesztésben résztvevő egyéneket is formálja azáltal, hogy szert tesznek társadalmi tőkére (kapcsolatokat építenek), humán tőkére (új tudást, képességeket és magabiztosságot szereznek), fizikai tőkére (javakat és szolgáltatásokat nyújtanak), illetve kulturális tőkére (megtapasztalják a szolidaritást, a csoporthoz való tartozás érzését). Azok a személyek, akik önkéntesek a közösségfejlesztési folyamatokban, a későbbiekben is aktívabban részt vesznek a közösség életében.⁴

Önkéntesség Romániában

Az önkéntesség Romániában még napjainkban is új társadalmi jelenségnek számít. Az egyik olyan kelet-európai ország, ahol a legalacsonyabb az önkéntesség aránya. Az államszocializmus negatív hatásai még mindig érződnek az önkéntesség kapcsán is.

Az államszocializmus idején újraértelmezték az önkéntességet, és egy ún. „álönkéntességet” hoztak létre, amelyet a Szovjetunió példája alapján működtettek. Vörös Szombatokat (subbotnik) vezettek be, amely egy évben egyszer volt, amikor az alkalmazottaknak ingyen kellett dolgozniuk munkahelyükön és a diákoknak jótékonyági munkát végezniük az állami gazdaság gyarapodása céljából. Ebben az időszakban csak a szakszervezeteknél működött hivatalosan az önkéntesség, mivel szakszervezetek tagjának lenni és abban tevékenykedni kötelező volt.

2 <http://www.volunteernow.co.uk/fs/doc/publications/community-development-and-volunteering-briefing-paper1.pdf>

3 Uo.

4 Uo.

Ebben az értelemben az önkéntességet az állam irányította, amely kötelezővé tette mind a felnőttek, mind a gyermekek számára az önkéntességet (Juknevičius – Savicka 2003).

Az államszocializmus negatív hatásai mellett a Voicu szerzőpáros (2003) további négy okot nevezett meg arra vonatkozóan, hogy Romániában miért alacsony az önkéntesség aránya. Egyrészt 1945 előtt Románia egy tradicionálisan rurális térség volt, amely nem kedvezett az önkéntességnek (ebben az időszakban az önkéntesség inkább városi környezetben működött). Ehhez társult az államszocializmusban erősen korlátozott civil szféra, amelyek következményeként napjainkban is a volt szocialista országok közül Romániában található a legkevesebb civil szervezet. Másodrészt Románia Európa egyik legszegényebb országa ma is. Az önkéntességet viszont nagymértékben befolyásolja a jövedelmek nagysága és az iskolai végzettség, amelyek szintje az országban még mindig alacsony. Harmadrészt a román társadalom több kisebb (inkább rokonsági) szigetszerű csoportokból tevődik össze, amelyek egymástól függetlenek, ezért bármilyen együttműködés közöttük elképzelhetetlen, így az önkéntesség is. Negyedrészt az egyházi környezet is befolyásolja az önkéntességet. Romániában a lakosság többsége keresztény ortodox, amely arra utal, hogy viszonylag alacsony a vallási diverzitás, amely serkentené az önkéntességet (Voicu – Voicu 2003).

A rendszerváltást követően hosszas folyamatnak bizonyult Romániában az önkéntesség rehabilitációja. Ezt bizonyítja néhány felmérés is. 1999-es EVS (European Values Survey) adatok alapján Romániában a felnőtt önkéntesség aránya 10-15% közé tehető, így azon európai országok közé sorolható, ahol a legalacsonyabb az önkéntesség aránya. A lakosság mindössze 7%-a van kapcsolatban valamilyen önkéntes szervezettel, amely a nyugat-európai átlag negyedét, és a volt szocialista országok átlagának felét jelenti (Andronic 2010).

A 2008-as EVS felmérés szerint kis mértékben nőtt az önkéntesek száma, amikor is a felnőtt önkéntesek aránya elérte a 12,8%-ot. Ez a növekedés annak köszönhető, hogy az utóbbi években az önkéntesség Romániában is egyre jobban láthatóvá válik: önkéntes központok jönnek létre, népszerűsítő kampányokat szerveznek, illetve közszereplők kezdtek nyilvánosan önkéntes munkát vállalni. Egy 2010-es adatfelvétel (Study of Volunteering in the European Union. Country Report Romania) szerint Romániában az önkéntességet a nemhez való tartozás nem határozza meg, életkorukat tekintve

30 év alattiak, állandó lakhelyük pedig nemcsak a nagyvárosok, hanem kisebb közösségek is, általában érettségivel rendelkeznek, és magánvállalkozások alkalmazottai (Andronic 2010).

Az önkéntesség kapcsán azt jelezhetjük előre, hogy a romániai önkéntesség lassú fejlődésen megy majd keresztül, mert a román társadalom viszonylag statikus társadalom, ahol az egyéni kezdeményezéseket kevésbé támogatják. Ugyanakkor a törvényes háttér is elég instabil, amely bizonytalanságot alakít ki az intézményekben és az emberekben (Voicu – Voicu 2003). Fejlesztése érdekében a fiatal, iskolázott (középszintű diák, egyetemista), kisebb városokban élő egyéneket kéne megszólítani, mert ez az a társadalmi csoport, amely érzékeny a civil problémákra és hajlandó bekapcsolódni az önkéntes szervezetekbe. Ezek az egyének tapasztalhatják meg leghamarabb az önkéntesség előnyeit, és járulhatnak hozzá az önkéntesség népszerűsítéséhez (Voicu – Voicu 2009).

Székelyföld társadalmi-gazdasági jellemzői

Székelyföld sajátos társadalomtörténettel rendelkezik Románián belül. Területi adminisztrációs hovatartozása többször változott a történelem során; csak a huszadik századtól képezi Románia részét; a helyi társadalom, különféle katonai közigazgatási rendszerek keretében szerveződött évszázadokon keresztül, a férfilakosság feladata a Keleti-Kárpátokban húzódo határok védelme volt. Az államszocializmus idején Románia közepén helyezkedett el, és hasonló folyamatokat élt meg, mint más szocialista országok, többek közt a formális önkéntesség szempontjából is. Az államszocializmus idején Székelyföldön is kötelező volt részt venni az állam által előírt önkéntes munkákban, és tiltott volt az egyének csoportba szerveződése, illetve a civil szervezetek létrehozása.

Az első világháború után Székelyföldön kevés ipari, közlekedési, és kereskedelmi jellegű beruházás volt, és társadalmi problémák is fennálltak (Novák 2016). A térség perifériális gazdasági helyzetén nem sikerült változtatni az elmúlt 150 évben, sem a történelmi Magyarország idején, sem a Nagy-Románia létrejötte után.

1940–1944 között, amikor Erdély északi fele újra Magyarország része lett, területfejlesztési és szociálpolitikai intézkedéseket hozott a magyar kormány Székelyföldön. A szociális intézményhálózat hiányosságai más támogatási és segélyezési

formákat, illetve más jellegű szociálpolitikákat tettek szükségessé. Székelyföldön egy sajátos informális szociális segítőrendszer jött létre, amely abban nyilvánult meg, hogy a rászorulókat (az időseket, a beteget, a fiatal családalapítókat) lokális közösségi hálózatok támogatták. Ilyen hálózatok voltak a család, szomszédság, rokonság vagy a kalács intézménye (Oláh 2016).

Szintén ebben az időszakban nagy volt a szegénység Székelyföldön, ezért külső támogatással igyekezett a magyar állam megoldani a problémákat: családtámogató programokat hozott létre a családalapítók és sokgyermekes családok számára, tanfolyamokat szervezett az emberek életminőségének javítására (pl. szövő-, ruhakészítő-, főzőtanfolyam), egészségügyi ellátó rendszert és szociális szervezeteket hozott létre a hátrányos helyzetűek segítésére (Oláh 2016).

Székelyföld mindig is erőteljesen rurális térség volt. A második világháborút követően is a lakosság közel 90%-a falun élt, meghaladva az erdélyi átlagot. A népsűrűség is az országos átlag alatt maradt. A Magyar Autonóm Tartomány (1952–1968) idején a székelyföldi helyzet kezelését a helyi politikai erők próbálták megoldani erős bukaresti kontroll alatt, azonban a névleges autonómia felszámolása után Székelyföld újra periférikus helyzetbe került, és kimaradt az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején beindított beruházásokból is. A hatvanas évek közepén Székelyföld továbbra is erőteljesen rurális térségnek számított, annak ellenére, hogy ebben az időszakban nőtt a városi lakosság aránya (Novák 2016).

Az államszocializmus idején egy erőltetett urbanizáció zajlott Székelyföldön is, de ez többnyire csak a felszínen ment végbe. Az 1970–80-as években még mindig megfigyelhetők a székelyföldi városi környezetben a falvakra jellemző kapcsolattartási, kapcsolatépítési módok (Biró 1994). A nyolcvanas évek végére a térségben a falusi és városi lakosság aránya még mindig 50-50% (Novák 2016).

A székelyföldi térségben az 1989-es rendszerváltás utáni gazdasági szerkezetváltozás lassú folyamatának hatásai napjainkban is érzékelhetők, leginkább a munkaerőpiaci problémák mentén. Ezt a lassú változási folyamatot igazolja, hogy ma is érvényesnek mutatkoznak Laki – Biró azon megállapításai, amelyek szerint a régióban kevés az olyan beruházás, mely a munkaerőpiac kiszámíthatóságát elősegítő bérformaformák kialakítását eredményezné. Ennek következményeként jelentős az időszaki vagy tartós munkanélküliek, a munkaerő-

piacról betegnyugdíjjal, karkedvezményes nyugdíjjal kimenekülők, illetve az inaktív aránya (Laki – Biró 2001). Ezenkívül Székelyföldön új tendencia a külföldi időszakos munkavállalás, amely Bodó (2009) szerint ma már természetes tevékenységként értelmezhető, különösen a fiatal korosztály esetében. Ez a jelenség azért fontos a térség gazdasági életének szempontjából, mert a véglegesen külföldön letelepedőkkel ellentétben ezek az egyének az év jelentős részét itthon töltik és a bérüket is itthon költik el, itthon fektetik be. A külföldön mezőgazdasági idénymunkát vállalók gyakran kamatoztatják megszerzett tudásukat és tapasztalataikat saját vállalkozásokban, így fontos szerepet töltenek be a térség agrárinnovációs folyamatában (Biró – Magyar 2015). A migrációs folyamatok negatív hatásként az elvándorlás értelmezhető, ugyanis ebben az esetben a térség elveszíti az aktív korú népesség nagy részét.

A térségben a fiatalok munkaerőpiaci helyzetét illetően nagyon fontos az attitűdök, motivációk beazonosítása. E témával kapcsolatban egy 2012-es felmérés adatai alapján a fiatalok munkaerőpiaci helyzetére vonatkozóan több témakörben nem egyezik meg a fiatalok és a munkaadók elképzelése, viszont egyetértés van a munkahelyszerzés előtti szakmai tájékozódás, előzetes tapasztalat fontosságát illetően (Blága 2016). Mivel a fiatalok munkavállalás előtti munkatapasztalatának szerzésére kevés lehetőség van a térségben, az önkéntes tevékenység fontos átmeneti megoldást jelenthetne a hiányosságok kezelésére. Mivel az eddigi kutatások a volt szocialista tömbben az önkéntesség újszerűségét igazolják, értelemszerűen terelődik a figyelem a civil szervezetekre, illetve azokra a szereplőkre, akik tevékenységük révén sok fiatallal kapcsolatban állnak és potenciális önkéntesség-népszerűsítők lehetnek (Silló 2016).

Adatfelvétel

Kutatásunk során 27 rurális elitnek tekinthető szereplő közül 10 olyan szereplőt azonosítottunk, akik a társadalmi részvétel aktoraiként a helyi önkéntesség mozgatói. Ezek a személyek általánoságban közösségszervezéssel foglalkoznak. A velük készített interjúkat az önkéntes szakirodalomból kiindulva három kiemelt szempont szerint elemeztük: az önkéntes jellemvonások, önkéntes tevékenység típusok, és önkéntes motivációk azonosítása.

A helyi közszereplők önkéntes jellemvonásainak azonosítása

A székelyföldi térség azon rurális elitjei, akik civil szervezetekben tevékenykednek leggyakrabban középkorú nők és férfiak, akik a szervezetben főállást töltenek be, vagy főállásuk a település valamelyik intézményében van: iskolaigazgató, pedagógus, könyvtáros, művelődési ház igazgató, polgármester. Egyéni szerepük a közösségben túlmutat a munkahelyi pozícióból adódó szerepen, ami azt jelenti, hogy tevékenységüket nem csak munkaidőben és nem minden esetben anyagi ellenszolgáltatásért végzik. Ilyen értelemben beszélhetünk az önkéntesség egyik sajátos, térségi jellegzetességei mentén meghatározott formájáról. A kiemelt szereplők esetében az önkéntesség munkahelyi és közösségi pozíciót erősít meg, szabadidős tevékenységhez, érdeklődési területhez kapcsolódik és összeköti a munkahelyi tevékenységet a magánélettel. Tehát nem éles a határvonal a munkahely, az önkéntesség és magánélet között, amit az bizonyít, hogy gyakran munkaidőn, a kötelező feladatkörön kívül is tevékenykednek.

„...vasárnap egy olyan könyvbemutatót szervezek, ami egy kicsit tartalommal lesz megtöltve. Lesz népviselet bemutató, nem a piros szőnyegen, hanem a házi szőtt szőnyegen végig vonulva, néptáncokkal... a szervezés úgy zajlik, hogy például most is este idős nénikhez jártam el és őket meséltetem, beszélgetem, megkérdem a régebbi dolgokról, s így egy kicsit többet akarnék adni egy egyszerű könyvbemutatónál...” (1. számú interjú)

Ezek az egyének karizmatikus mivoltukból adódóan képesek nagyon sok fiatal mozgósítani, energiájukat és szabadidejüket a közösség javára hasznosítani. Formális és nem formális vezető funkciójuk van, amelynek eredményeként sok velük egykorú, vagy idősebb személyt is, akár anyagi támogató partnert is be tudnak vonni bizonyos közösségi célok eléréséért végzett tevékenység során. *„...például nemrég egy programunk kapcsán vers elmondására kértem meg valakit, és nem mondott nemet, szívesen elvállalja..., vagy megsütni a süteményeket... megkeressük és elmondjuk, hogy mi az elképzelés és szívesen segítenek, csupán az áramfogyasztást kell megfizetni, a többi munka az segítség. De ehhez hozzá kell tennem azt, hogy ugyanúgy reggel korán jövök én is és sütöm és gyúrom a tésztát, tehát ez csak úgy tud működni, ha az ember 100 százalékosan odateszi magát és nem*

csak leosztja a feladatokat” (1. számú interjú). Ezek a személyek jellemvonásaikat tekintve a régi típusú önkéntességgel jellemezhetők, ugyanis fontos számukra az, hogy önzetlenül a helyi közösségért tegyenek, ezért a célért felhasználva szabadidejüket jelentős részét. *„Nemrég körbejártam a környéket és a testvértelepüléseket azért, hogy kicsit indítsuk be a kölcsönös, rendezvényeken való részvételt. Mindenkinek van táncsoportja, zenekara... kell értékeljük a helyieket. Ennek van látszata, mert eljárunk kölcsönösen egymás rendezvényeire fellépőként” (2. számú interjú).*

Összegezve a fentieket, azt mondhatjuk el azokról a személyekről, akik a székelyföldi térségben szerepet vállalnak a helyi közösség közfeladataiban, úgy jellemezhetőek, mint a helyi társadalmi részvétel szereplői és az önkéntes munka megtestesítői és mozgatórugói egy olyan társadalomban, ahol nagy szükség van az ilyen személyekre. Ezek az egyének önzetlen és társadalmi elkötelezettségi mivoltukból adódóan képesek példát mutatni, és helyieket (legyen az fiatal, vagy idősebb) bevonni önkéntes tevékenységekbe, hozzájárulva ez által a társadalmi részvétel fokozásához. Mivel ezek az egyének funkcióikat tekintve fejlesztési projekteket és programokat kezdeményeznek/kezdeményezhetnek, önkéntes tapasztalataikból kiindulva bevonhatják a helyieket ezekbe a programokba, hogy ők is a helyi közösség fejlődési folyamatának részesei legyenek, megerősítve a helyi közösség identitását, kapcsolatrendszerét, és fejlesztések fenntartásához szükséges helyi tudást.

A helyi közszereplők önkéntes tevékenységeinek azonosítása

A civil szervezetek meghatározó szereplőinek tevékenysége minden esetben a szűk közösség életének valamelyik mozzanatához, korcsoportjához kapcsolódik, leggyakrabban az ifjúsághoz. Ilyen értelemben a tevékenység jellegéből adódóan a szereplők cserkészcsapat vezetéssel, néptánc-oktatással, ifjúsági- és gyerektábor-szervezéssel foglalkoznak, továbbá igyekeznek bevonni az ifjúságot a közösségszervezés további területeire is: például falunapok, fesztiválok és egyéb közösségi programok megszervezése. Ezek a szereplők tevékenységük révén gyakran összekapcsolják a fiatal és idősebb korosztályokat. *„2013-tól egy Mesélő Falu Programot működtetünk, először fényképeket, iratokat, majd meséket gyűjtöttünk... egy nemzetközi projekt keretén belül fiatalokat is bevontunk a projektbe, illetve ke-*

restük, meséltettük az idősebbeket régi dolgokról: volt szó gyógymóvényekről, gyógymódokról, a munka és a nők kapcsolatáról ezelőtt 50-60 évvel és az átörökött ételeinkről...” (1. számú interjú).

Ahogy az előző, főbb jellemvonásokat bemutató fejezetben is tárgyaltuk, az interjúalanyok tevékenységében nem különül el éles határvonalal, mi tartozik a munkahelyi, önkéntes, vagy magánéleti aktivitáshoz. Az interjúk alapján azonban egyértelmű, hogy a közösségszervezésben betöltött funkciójukat nagymértékben meghatározza a munkahelyi pozíció is. Ilyen értelemben magától értetődő, hogy a kultúra és közigazgatás területén aktív személyek az idősebb és fiatalabb generációk tudatos összekapcsolására törekednek, a pedagógusok pedig leginkább fiataloknak szóló, fiatalok társadalmi aktivitását serkentő programokat szerveznek. „Szándékosan terjesztettem ki a korosztályt ilyen széles skálára, mert itt elsődleges célunk a hagyományaink felelevenítése, az átadás lehetőségének a megteremtése. Ennél hitelesebben nem lehet, mint amikor ott van az idős a fiatalal, a gyerek a szülővel és nagyszülővel” (2. számú interjú).

Ezek a személyek legtöbb esetben kapocsként működnek a civilek és az önkormányzat között, ugyanakkor közvetítő szerepet is betöltenek a két csoport között. „...a közéletben, a munkahelyi szerepem mellett úgy gondolom, hogy eléggé aktív szerepet töltök be, főleg a kultúrában. Egyfajta kapocs is vagyok az önkormányzat és az iskola között... Az egyesület tevékenységei széleskörűek: a kultúra és sport területén az oktatási programjainkat emelném ki, amelyek megszervezését minden évben az ünnepkörökhöz igazítjuk...” (2. számú interjú).

Összességében azt emelhetjük ki, hogy a székegyföldi térségben a helyi civilek többnyire a népi kultúrához, a sportoláshoz és a fiatalokhoz kapcsolódó tevékenységekkel foglalkoznak, legtöbbször önkéntes alapon. E tevékenységekbe pedig igyekeznek minél több fiatalat megszólítani és bevonni az idősebb korosztály mellett. Ezek a személyek – mintegy azonosítva azokat a helyi szükségleteket, amelyeket nap mint nap észlelnek a közösségükben – próbálják ezeket a helyi önkormányzat elé tárni, javaslatokat fogalmazva meg azok megoldására. Azért képesek erre, mert az önkéntes munkájuk által olyan helyi tudásra tesznek szert, amivel képesek a helyi szükségletek azonosítására, tudásra, mely feltétlenül szükséges a sikeres közösségfejlesztés megvalósítására. Fontos lenne, hogy a helyi önkormányzatok felismerjék e személyek kulcsfontosságú szerepét.

A helyi civilek önkéntes motivációi

A vizsgált szereplőcsoportot tevékenységük végzésében leginkább a másokért való tenni akarás, a közösség részéről a pozitív visszajelzések motiválják. Ezek az egyének bár nem tudatosan, de tevékenységük révén egy közösségi pozíciót erősítenek meg, biztosítják hosszútávon megélhetésüket. Minden esetben valamifajta személyes elköteleződésből adódó közösségi célok elérése motiválja ezeket a szereplőket, amelyekről kudarcok esetén sem mondanak le. Feltehetően ez leginkább azzal magyarázható, hogy a kudarcok nem a tevékenység helytelenségét igazolják, hanem az anyagi erőforrások, a támogató partnerek hiányát. „A személyes kapcsolatok nagyon fontosak egy közösség életében a rendezvényeken való részvételben. Minél nagyobb egy közösség, annál kisebb az összetartás. Az is lehet, hogy csak pár ember tartja fontosnak a kultúrát a vezetőség szintjén is. Nagy szerepet tudna játszani a kultúra, ha minden szinten támogatva lenne nem csak anyagilag, hanem mentalitással is” (3. számú interjú).

Fontos továbbá számukra a közösséggel való kapcsolattartás, és az, hogy a közösségben minél több személlyel legyenek kapcsolatban. Tevékenységük végzésénél pedig felmerül az identitás építésének jelentősége, amelynek hasznát ugyancsak a közösség javára fordítva látják. „Mindenki szeretne egy jól szervezett közösségbe tartozni, és a szervezett tevékenység kommunikációval jár, az ember boldogsághormonjait is felszabadítja. Ha erősödik az identitás, az egyén jobban meg tudja határozni magát, és hogy mit tud kezdeni magával és a közösséggel” (7. számú interjú).

A célok elérése érdekében ezek a szereplők általában minden lehetőséget kihasználnak, így szponzorokat keresnek, alapszintű pályázatírási készségeket sajátítanak el akár szabadidejükben is.

Motivációikról összességében az mondható el, hogy a közösségért tenni akarás jellemzi hangsúlyosan ezeket, amely a tradicionális önkéntesség egyik ismérve. Ugyanakkor fellelhetünk olyan elemeket is motivációikban, amelyek az új típusú önkéntesség jellemzőihez sorolhatók, mint kapcsolatépítés, szakmai tudásgyarapítás, szakmai karrier és helyi pozíció fejlesztése, megerősítése. Mindezen motivációkat pedig indokolt, hogy a helyi önkormányzatok felismerjék és a közösség javára irányítsák.

Következtetések

A legtöbb szakember, aki a vidéki fenntartható fejlődést vizsgálja, közösségfejlesztő funkciója ellene figyelmen kívül hagyja az önkéntesség jelenségét. Bár az önkéntesség önmagában nem jelent közösségfejlesztést, nagymértékben hozzá tud járulni a közösségi jólét megteremtéséhez. Románia vidéki térségeiben, így Székelyföldön is az önkéntesség fejlesztése hozzájárulhat a civil szféra (civil szervezetek, közösségfejlesztő szakemberek funkciói), általános értelemben pedig a társadalom fejlődéséhez (Andronic 2010).

Székelyföldön a fejlődő önkéntesség, illetve a régi típusú önkéntesség olyan endogén erőforrást képeznek, amelyet programszerűen alkalmazni lehetne a helyi vidéki társadalom fejlesztésében. Ilyen értelemben a helyi önkormányzatok számára fontos fejlesztési eszköz lehet olyanok támogatása, akik önként vállalnak közszerpeket és munkahelyi funkciójukkal párhuzamosan, szabadidőjükben is a közösségi jólétet szolgáló feladatokat látnak el. Ezekkel az önként vállalt feladatokkal serkentik a társadalmi részvétel mértékét az adott közösségben, illetve hozzájárulnak az önkéntes munka népszerűsítéséhez a székely társadalomban. Az általunk vizsgált célcsoport tevékenységének széleskörű támogatása révén az önkéntesség pozitív hatásai érzékelhetők lennének a helyi közösségben: például a fiatalok bevonása a helyi tennivalókba, lehetőséget adva szakmai tapasztalatszerzésre, kapcsolatháló kiépítésére, és arra, hogy a fiatalok egyre jobban kötődjenek saját közösségükhöz, amely hosszútávon csökkentené az inaktivitást és az elvándorlást.

Kutatások mutatták ki, hogy azok a fiatalok, akik középiskolás korukban részt vettek valamilyen önkéntes munkában, felnőtt korukban nagyobb valószínűséggel vesznek részt a közösség életében, és tartós elkötelezettséget vállalnak a közös együttműködés során (Wu 2011).

Összességében tanulmányunk arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdaságilag és infrastrukturálisan hátrányos helyzetben levő közösségek fejlesztésének kulcsa lehet a helyi közösség mint humán és endogén erőforrás fejlesztése. Elemzésünk alapján a helyi közösségre alapozó, endogén fejlesztési folyamat elindítása az önkéntes munka, vagy a társadalmi részvétel bármely formájának támogatásában rejlik. Ebben a folyamatban kiemelt szerepük van azoknak a rurális eliteknek, akik közösség-szervező tevékenységeik révén kapcsolódási pontot képeznek a helyi vezetőség és a fiatalok között.

Felhasznált irodalom

- Andronic, Răzvan-Lucian 2010 Volunteering and Community Development in Rural Areas. *Lucrări Științifice*, 53. (2):270-273.
- Anheier, Helmu K. – Salamon, Lester M. 2001 Volunteering in Cross-National Perspective: Initial Comparison. *Law and Contemporary Problems*, 62:43-65.
- Arnstein, Sherry R. 1969 A Ladder of Citizen Participation. *JAIIP*, 5. (4):216-224.
- Biró A. Zoltán – Magyar Ferenc 2015 *Az innováció vonzásában. Biogazdálkodás a székelyföldi térségben*. Státus Kiadó, Csíkszereda.
- Bodó Julianna 2009 A vendégmunka-típusú migráció magatartásmintái a székelyföldi térségben. *Fórum. Társadalomtudományi szemle*. Samorin, Slovak Republic, 1:117-135.
- Blága Ágnes 2016 Munkavállalás és attitűd: a fiatalok munkaadókkal szembeni elvárásai Székelyföldön. *Pro Scientia Ruralis*, 1:59-71.
- Fényes Hajnalka 2015 *Önkéntesség és új típusú önkéntesség a felsőoktatási hallgatók körében*. Debrecen University Press, Debrecen.
- Fényes Hajnalka – Kiss Gabriella 2011 Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és Közösség*, 4/2. (1):35-47.
- Fényes Hajnalka – Pusztai Gabriella 2012 Volunteering among Higher Education Students, Focusing on the Micro-level Effects on Volunteering. *Journal of Social Research & Policy*, 3. (1):73-96.
- Juknevičius, Stanislovas – Savicka, Aida 2003 From Restitution to Innovation. Volunteering in Post-Communist Countries. In Dekker, P. – Halman, L. eds. *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publishers. New York, 217-142.
- Laki László – Biró A. Zoltán 2001 *A globalizáció peremén. Kunhegyes térsége és a Csíki-medence az ezredfordulón*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Lowe, Philip – Ray, Christopher – Ward, Nei – Wood, David – Woodward, Rachel 1998 *Participation In Rural Development: A Review of European Experience*. University of Newcastle.
- Novák Csaba Zoltán 2016 Az átmenet és a szocializmus évei, 1944–1989. In Bárdi Nándor – Pál Judit szerk. *Székelyföld története. III. kötet*. Székelyudvarhely. MTA BTK – EME – HRM, 675-800.

- Ochman, Malgorzata – Jordan, Pawel 1997 *Az önkéntesség, mint értékes szervezeti erőforrás. (Volunteers: A Valuable Resource)*. Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies, Baltimore.
- Oláh Sándor 2016 A „kis magyar világ”, 1940–1944. Társadalmi és gazdasági átalakulása. In Bárdi Nándor – Pál Judit szerk. *Székelyföld története. III. kötet*. Székelyudvarhely. MTA BTK – EME – HRM, 605-654.
- Prensky, Marc 2001 Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 5:1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816> (2017.11.01).
- Salamon, Lester M. – Sokolowski, S. Wojciech 2003 Institutional Roots of Volunteering. Toward a Macro-Structural Theory of Individual Voluntary Action. In Dekker, Paul – Halman, Loek eds. *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 71-90.
- Sandu, Dumitru 2005 *Dezvoltare comunitară. Cercetare, practică, ideologie*. Editura Polirom, Iași.
- Silló Ágota 2016 The Development of Volunteering in Post-Communist Societies. A Review. *Acta Universitas Sapientiae, Social Analysis*, 6. (1.):93-110.
- Voicu, Mălina – Voicu, Bogdan 2009 Volunteers and Volunteering in Central and Eastern Europe. *Slovak Journal of Sociology*, 41:539-563.
- Voicu, Mălina – Voicu, Bogdan 2003 Volunteering in Romania. A Rara Avis. In Dekker, Paul – Halman, Loek eds. *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Nonprofit and civil society studies. Kluwer Academic Press/Plenum Publishers, New York, 143-160.
- Wollebak, Dag – Selle, Per 2003 Generations and Organizational Change. In Dekker, Paul – Halman, Loek eds. *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 161-178.
- Wu, Huiting 2011 Social Impact of Volunteerism. http://www.pointsoflight.org/sites/default/files/site-content/files/social_impact_of_volunteerism_pdf.pdf (2017.08.03.).

Internetes forrás

- The Role of Volunteering as an Integral Part of Community Development in Northern Ireland. Report support by Rural Community Network and the Building Change Trust. 2011. On-line: <http://www.volunteernow.co.uk/fs/doc/publications/community-development-and-volunteering-briefing-paper1.pdf> (2017.01.06.).

